

A SAJTÓ ÉS A POLITIKAI MŰVELTSÉG

Mind tájékozottabb és mind intelligensebb, mind gondolkodóbb és mind kérdezőbb társadalmunkban a tudati tényező mind fontosabbá, mind bonyolultabbá és mind munkaigényesebbé válik. Minden emberi koponya, minden agy egy-egy kis harctér, ahol a cselekvés indítékainak meghatározásáért folyik a küzdelem. Logikai és etikai, értelmi és érzelmi ráhatásokból alakul ki az álláspont, a magatartás és a mások álláspontját, magatartását befolyásoló ösztönzés.

Információszmjas, tájékozódni vágyó társadalomban élünk és munkálkodunk, ahol mint dallamon a szöveg, az információn uszik a politikum. A tájékoztatás, a tömegkommunikáció a politika kinyújtott karja, sokrendeltetésű, nélkülözhetetlen eszköze. Ez a különleges szerep diktálja, hogy a tájékoztatásnak is legyen saját politikája, amely az ideológiai harcban betöltendő helyét, feladatait, módszereit és stílusát is szabályozza.

A tájékoztatáspolitikát abból indul ki, hogy általában megnőtt a közvélemény társadalmi szerepe, de különösen megnőtt a tájékozódó és állást foglaló közvélemény politikát formáló ereje. A társadalom átalakítása lehetetlen magának az embernek az átalakítása nélkül. A tájékoztatás a társadalmi viszonyok szerves része lett.

Maga a tájékoztatáspolitikát az olyan elgondolásoknak és ráhatásoknak a komplexuma, amelyek az államrendszer elveiből és az időszerű társadalmi célokból következő információs struktúrával, információs rendszabályokkal kapcsolatosak. A tájékoztatási politika egy adott, konkrét társadalmi rend eszmei-politikai elvein alapszik, tehát mindig meghatározott osztályok és társadalmi rétegek érdekeit és törekvéseit fejezi ki. Az információt terjesztő intézmé-

nyek korántsem független "hatalmak", hanem a politikai hatalom elemeinek kell tekintenünk őket.

A szocialista országokban, így hazánkban a társadalmi közhangulat és magatartás fontos elemévé vált a bizalom és a tájékozottság. Fontosnak tartjuk, hogy az alapvető kérdésekben az irányításban és a végrehajtásban dolgozók egy nyelven beszéljenek és egyformán cselekedjenek. Ebből következik, hogy a tájékoztatás nem szívesség, hanem kötelesség, hogy a tájékozódás nem szubjektív megítélés szerint elbírálnak jog. Másfelől, a tájékoztatás nem a tájékoztatásért van, hanem mozzanata a cselekvésnek. Az információ nem öncél, hanem eszköz arra, hogy jobban, megalapozottabban gondolkodjunk és cselekedjünk. Az információk szükségletek a társadalmi megismerés szüntelen folyamatának az elemeit alkotják, s ez meghatározza e szükségletek kielégítésének a módszereit, a tájékoztatási politika jellegét és irányát is.

A politikai műveltség fogalmi megközelítése során vizsgálunk kell azt a kérdést, hogy melyik tudatforma játszik meghatározó szerepet társadalmi folyamataink szabályozásában. Bár a tudomány és az erkölcs szerepe az elmúlt évtizedekben erőteljesen növekedett, napjainkban is a politikai-jogi tudat dominanciája a jellemző. Ez nem zárja ki, hogy a politika fogalma közgondolkodásunkban meglehetősen strukturálatlan fogalom, határai elmosódottak, s hogy a lakosság jelentős része a politikát a közvetlen létviszonyoktól, tevékenységektől távol esőnek érzi, bár szívesen nyilvánít véleményt politikai, akár "kényes" kérdésekben is. A politika presztizsének nem kielégítő szintje is szerepet kap abban, hogy a magyar társadalom politikai tudatossága, politikai kultúrája nem megnyugtató.

Az okokat elemezve egyes szerzők, mint Polgár Tibor, rámutatnak, hogy a centralizált politikai rendszer keretei között létrejött centralizált államhatalom túlnyomórészt szervezeti keretek közé kényszerítette a politikai folyamatok túlnyomó részét, így az egyén (pontosabban a tömegek) politikai aktivitása kizárólag szervezeti keretek között bontakozhatott ki, illetve átmenetileg, egy időben ezt is gátolta a személyi kultusz rendszere. Az állam és a társadalom közötti közvetítő mechanizmusok, így a sajtó érdekközvetítő szerepe elsorvadt, illetve a közvélemény szerepe csökkent.

Az elmúlt negyed századot aztán politikai rendszerünk jelentős - tudatos - fejlesztése jellemezte ugyan, a politikai torzulások leküzdése mellett alapvető törekvéssé vált a politikai rendszer különböző elemeinek, így a tömegtájékoztatásnak állandó fejlesztése, de a problémákat nem sikerült maradéktalanul felszámolni. "Történetiséggel" továbbra sem magyarázható politikai passzivitás, a politikai értékek felismerésének teljes vagy részleges hiánya, apolitikus befelé fordulás, kritikátlanosság mutatkozik egyes rétegeknél, ujratermelődik a közöny. Lehet persze mindezt intézmény- és érdekeltiségi rendszerekben meglevő anomáliákra, szervezeti bürokratizmusra, bizonyos vezetési módszerek formális vonásaira visszavezetni, de ez csak erősíti: minden szinten követelmény és szükséglet a politikai kultúra fejlesztése.

Az emberi tudáskészlet egyik csoportját a szocializációs folyamatban elsajátított ismeretek alkotják, másik részét pedig azok, amelyek a világban való eligazodáshoz lehetnek szükségesek: irányítják, orientálják tevékenységünket. Az információszükséglet természetesen más viszonylag zárt, izolált közösségekben és más dinamikus társadalmakban. Utóbbiak állandó kihívásnak vannak kitéve az új események révén, amelyekben mindig megvan olyan változások lehetősége, amelyek az emberek sorsát és megszokott világát fenyegethetik vagy ellenkezőképpen, kedvező irányu fordulatot hozhatnak. Minél dinamikusabb egy társadalom fejlődése, minél bonyolultabbak és szerteágazóbbak a környező világgal való kapcsolatai, annál inkább megnő az új ismeretek jelentősége, annál fontosabbá válik az újdonságok befogadására való készség, nyitottság kialakulása a társadalom tagjaiban.

A sajtó olyan intézmény, amelyiknek kizárólagos vagy egyik legfontosabb feladata az újdonságok közvetítése. Információszükségletet elégít ki, tehát egy olyan hiányérzetet szüntet meg - olykor persze újabbakat létrehozva -, amely más szükséglet kielégítéséhez kapcsolódó szándékkal függ össze.

A téma olyan kiváló szakembere, mint Angelusz Róbert, a tömeges információszükséglet olyan kiváltóira hívja fel a figyelmet, mint a gyors, esetleg drámai fordulatokat tartalmazó változások, a rendkívüliség, az érintettség. A társadalmi-politikai szinttel leg-

közvetlenebbül összefüggő érintettség közvetlenül az érdekekkel van szoros összefüggésben. Minél alapvetőbb, fontosabb érdekeket érint egy esemény, rendszerint annál intenzívebb és szélesebb körű információszükségletet vált ki. A pániksituációk óriásira dagadó információszükséglete elsősorban azzal kapcsolatos, hogy az emberek alapvető érdekeiket, esetleg létüket érzik fenyegetettnak.

A kommunikációs eszközök - különösen a sajtó - jelentős szerepet töltenek be az információszükségletek kialakításában, tudatosításában, mobilizálásában, tömegesítésében és ugyanakkor befolyásolják az aktualitás formálódásának, kialakulásának mechanizmusait is. Az újságok - példányszámuk fenntartására, növelésére, politikai súlyuk, befolyásuk erősítésére törekedve - érdekelték minden olyan potenciális és tényleges információszükséglet felkutatásában, amely olvasóik számának, általában olvasottságuknak a növelésére hatással van. Rangsorolják, mérlegelik az egyes témákat, és elsősorban azokat állítják előtérbe, amelyek tömeges érdeklődésre tarthatnak számot. Az információszükségletet ugyanakkor bizonyos mértékig egységesíteni is kell; ez az egységesítés-részben következménye, részben előfeltétele a nagy példányszámu lapok kialakulásának.

Lényeges és mindig időszerű kérdés a tömegkommunikációs eszközök nyitottsága. Attól függően, hogy mit tekintenek jobban vagy kevésbé hangsúlyozandó témának, illetve mit sorolnak a tabutémák közé, módosíthatják az egyes témák aktualitását, illetve a róluk kialakult véleményt. Nem téveszthető szem elől, hogy az elhallgatott vagy a nem kellő szinten tárgyalt kérdések iránt felfokozódik az információszükséglet, és az irt a személyes kommunikáció csatornáit vagy egyéb hírforrások töltik ki, amelyeken keresztül számos megbízhatatlan értesülés, magyarázat kerül bele az információáramlásba. Hasonló típusu folyamatok jelentkeznek, ha a kommunikációs intézmények nem veszik kellőképpen figyelembe az információszükségletek olykor gyorsan változó hierarchiáját, és attól lényegesen eltérően súlyozzák az eseményeket.

Fordított helyzet alakul ki, ha a kommunikációs eszközök valamely langyos érdeklődéssel kísért eseményről, folyamatról, koncepcióról rendszeresen túlméretezik a tájékoztatást. Ilyenkor ezek

iránt fokozatosan tovább gyengülnek az információszükségletek, és az újabb információk már közönyt vagy akár a témával kapcsolatos negatív beállítódást válthatnak ki, amely esetleg még újabb, aktualizást növelő fordulatok esetén is gátja lehet az érdeklődés felélesztésének, az illető sajtóorgánumtól való elfordulást eredményezhet.

A társadalom politikai mechanizmusának működése, az általános politikai kultúra fejlődése szempontjából a kommunikációs csatornákon mindkét irányu, tehát a "felülről lefelé" és az "alulról fölfelé" típusú információáramlás is jelentőséggel bír. Összefoglalva: a lefelé áramló információk alapvető funkciója az emberek tájékoztatása-orientálása, információszükségeik tudatosítása, illetve kielégítése a közéleti szempontból fontos és aktuális kérdésekben. Az említett információk nyilvánosságának magas szintjéről akkor beszélhetünk, ha a különböző témák fontossági és aktualitási hierarchiájának körütekintő mérlegelése alapján mindazokat az információkat közzéteszik - és elsősorban azokat teszik közzé -, amelyek biztosítják az emberek tájékozódását, véleményalkotását az őket érdeklő és érintő közéleti kérdésekben.

A sajtó fontos közvetítője a "felfelé" irányuló információknak is. Ezek rendeltetése, hogy a társadalmi szempontból releváns csoportok véleményét, szükségleteit továbbítsák. E szükségletek tudatosulása, nyilvánosságra hozatala és tömegkommunikációs megvitatása nélkül a kormányzati-hatalmi szervek nem hozhatnak sokoldalúan mérlegelt, megalapozott döntéseket, sőt kedvezőtlen esetben előfordulhat, hogy intézkedéseik több feszültséget idéznek elő, mint amennyit megoldanak. Jó ezenkívül, ha a közönség mélyebb bepillantást nyer a bonyolult - számos feszültség lehetőségét tartalmazó - döntések világába, és ezzel a tömegkommunikáció elősegítheti a helyes intézkedések felvilágosult, toleráns fogadtatását és sikeres megvalósítását.

A lefelé haladó, az emberek tájékoztatására-orientálására irányuló és a felfelé haladó, szükségleteket, véleményeket közvetítő kommunikációs folyamatok szorosan összefüggnek, nyilvánosságuk mértéke kölcsönösen feltételezi egymást. A tájékozódás-orientálás nyilvánossága ugyanis csak akkor lehet magasszintű, ha a kormányzati, illetve a tájékoztatási szervek látásviszonyai jóknak mondha-

tók, ha a felfelé irányuló információk magasszintű nyilvánossága láthatóvá teszi a releváns társadalmi szűkségeket. Másfelől a felfelé irányuló információk csak akkor lehetnek hitelesek és meggyőzőek, ha a lakosság látásviszonyai jók, ha szükségletei tudatosulhatnak, ha a közvélemény megfelelő tájékoztatást kap az adottságoknak és az eseményeknek arról a bonyolult feltételrendszeréről, amely a társadalmi lehetőségeket és szükségleteket megszabja.

A tájékoztatáspolitikának ezeket a lényeges követelményeit a polgári társadalmakban is jól látják, és kezdik látni a harmadik világban is. G. R. Baum volt nyugatnémet belügyminiszter egyik beszédében kijelentette:

"Demokráciánk azon áll vagy bukik, hogy képesek-e polgáraink ésszerű politikai gondolkodásra és cselekvésre. Az tehát a feladat, hogy polgárainkat tájékoztassuk és ily módon döntésképpé tegyük. Arról van szó, hogy felébbresszük elkötelezettségüket a demokrácia iránt, és képpé tegyük a párbeszédre és a toleranciára... A demokrácia alapja is a kompromisszum, a demokratikusan legitim döntések elfogadása és a mások véleményével szembeni tolerancia." Persze a Német Szövetségi Köztársaságban ma nehéz toleranciát várni az amerikai rakételepítéssel, a súlyos munkanélküliséggel, a kábítószerfogyasztással, a mesterségesen felfokozott vendégmunkás-problémával szemben, ez azonban nem változtat az általános törvényszerűségeken.

A. M'Bow, az UNESCO főigazgatója nemrégiben egyik jelentésében rámutatott: "Bármely politikai hatalom szükségképpen az összetett közlési és információs rendszerek középpontjában helyezkedik el, hiszen a döntéshozatalhoz egyre több állandóan változó információt kell számításba venni, és minden politikai irányvonalat magyarázni és értelmezni is kell, hogy elfogadják."

Legyen szabad egy lengyel állásfoglalást is idézni, hiszen a lengyelországi fejlemények élesen vetették fel az állam és a társadalom viszonyának, ezen belül az orientálásnak és a sajtó-visszacsatolásnak a kérdését.

Wojciech Jaruzelski tábornok ez év júniusában felszólalt a Lengyel Újságírószövetség kongresszusán. Elmondta, hogy mint a lengyelek többsége, újságolvasással kezdi a munkanapot, majd a lengyel sajtó fontosságát méltatta:

"Az újságíró naponta találkozik fogyasztójával. Elsőként jut el a közvéleményhez, mint ahogy elsőként tapasztalja a bizalom elvesztésének következményeit is. Az élvonalban dolgozik, nagyobb fizikai nyomásnak van kitéve. Ennek nem is mindenki tud ellenállni. Ez egyszerűen nagyon nehéz foglalkozás... Az újságíró éles munkaeszközökkel dolgozik. A szó olyan, mint a sebész kése: hozhat enyhülést is, de fájdalmasan meg is csonkíthat."

Jaruzelski a sajtóval szemben támasztott követelményeket a következőképpen érzékeltette:

"A lengyel társadalom gyorsan változik. Fiatalodik, új igényeket támaszt. Az utóbbi években sokat átélt és sokat tapasztalt. A következő idők egyre nagyobb követelményeket hoznak magukkal. Ami tegnap még győzött, ami ujnak és jónak látszott, ma gyakran elveszíti társadalmi horderejét. Még az is előfordul, hogy unalmas-sá és nevetségessé válik. Ma már nem elég az, ha valakinek igaza van és a jó oldalon áll. Tudnia kell igazát megvédelmezni, terjeszteni, új érvekkel alátámasztani. Az élet nem fukarkodik ezekkel."

Az olvasó, a néző, a hallgató ma már egyre jobban észreveszi és egyre kevésbé tűri a frázisokat és az általánosításokat. Fontos információt és alapos kommentárt igényel. Az újságírótól, akiben bizik, a laptól, amelyet megvesz, elsősorban azt várja, hogy kompetens és hitelt érdemlő vitapartner legyen.

A sajtó feladatai a szükségletektől függően változnak. Egy legfontosabb, magasrendű feladata azonban soha nem változik: a szocialista állam kategóriáiban kell gondolkodnia."

Jaruzelski külön hangsúlyozta, hogy semmilyen társadalmi szerződésbe nem fér bele a szocializmus meggyűlöltetése, eredetének bemocskolása, távlatainak kétségbevonása. "Szembe fogunk

szállni az álkultura nyomásával, a társadalmat demoralizáló tartalmakkal is" - jelentette ki.

És itt elérkeztünk a sajtó követelményrendszeréhez a szocialista társadalomban. Ebben a követelményrendszerben központi figura az újságíró, akinek - legyen munkatárs vagy szerkesztő - fontos szerepe lehet a politikai műveltség, a politikai megértés erősítésében, a sajtó tájékoztató, nevelő és mozgósító funkcióinak összekapcsolásában. A szocialista sajtó munkására is jellemzőek persze általános újságírói kvalitások, amelyek a szakmai oldalt jelentik. Legyen szabad itt is néhány illusztrációval élnem.

Az Alsop fivérek egyik könyvükben így fogalmazták meg az újságíróval szemben támasztott követelményeket: "Minden újságírónak erős testalkatra, jó lábakra és bizonyos foku nyelvérzékre van szüksége. A politikai újságírásban ezenkívül a történelem ismeretére és politikai érdeklődésre is nagy szükség van." Laurence Campbell ezt a következőkkel egészíti ki:

"A politikai újságírónak

1. alaposan ismernie kell a politikai tudományokat, a közgazdaságtant, a szociológiát és a történelmet;
2. ismernie kell az államigazgatást, a politikai közeget, amelynek tevékenységéről tudósít;
3. szoros kapcsolatban kell lennie a politikai élet irányítóival, azokkal a személyekkel, akiknek szerepe, hatása van a politikai életben;
4. képesnek kell lennie arra, hogy egyszerűen, világosan, tárgyilagosan és pártatlanul tudjon írni a politikáról és azokról, akik azt képviselik, végrehajtják.

Igaz, hogy az újságírónak erős testalkatra van szüksége, sokkal fontosabb azonban, hogy határozott, kitartó és szellemileg erős egyéniség legyen."

Kusvant Szingh, a Hindustan Times főszerkesztője írta: "Amikor átvettem a lapot, három célt tűztem magam elé: tájékoztatni, szórakoztatni és idegesíteni."

A helyesen értelmezett politikai műveltség szolgálatában álló újságírók egyszemélyben informátorok, ismeretterjesztők, kommentátorok, közvéleménykutatók, bátran kérdezők és bölcsen felelők.

A politikai újságíró feladata tehát nem egyszerűen tényközlés, nem szabad arra szorítkoznia, hogy csupán azt írja meg, mi történt vagy történhet. A tényeket elemeznie, magyaráznia kell, akár csak a különböző eszméket. Ez nagy tájékozottságot, olvasottságot, tudást igényel. Ismernie kell a történelmet, közgazdaságtudományt, szociológiát, földrajzt, pszichológiát. De ismernie kell az egyes politikusokat is, azok életrajzát, gondolkodásmódját. A jó politikai újságíró meg tudja különböztetni a taktikai és a stratégiai célokat, meg tudja állapítani, hogy egy-egy intézkedés vagy irányzat átmeneti vagy állandó jellegű-e, tud arról is, ami nem a nyilvánosság előtt történik. A politikai újságírónak mindent el kell követnie, hogy tárgyilagos maradjon, és hireiben, tudósításaiban ne saját egyéni elképzeléseit, érdekeit juttassa kifejezésre. A politikai eseményeket nem lehet csupán fehér és fekete színekkel ábrázolni, a kettő között a szürkének számtalan árnyalata lehet.

Követelmény az is, hogy a politikai újságíró megbízható és szavahihető, ugyanakkor korrekt legyen, azokat a forrásokat, amelyektől a tájékoztatást kapja, védje, ne fedje fel. Azt az újságírót, aki megsérti e szabályt, felfedi informátorát annak kérése ellenére, rövid úton kiközösítik, igaz azt is, aki forrásainak véleményét saját véleményének, "felfedezésének" tünteti fel.

Realizmus, hitelesség, szakszerűség, az eredmények avatott bemutatása idealizálás és illúziókeltés nélkül, az embereket izgató kérdések elmélyült elemzése, gondolati frissesség, világos kifejezés mód - ezek követelmények a sajtóval, a politikai újságíróval szemben, akinek azt is tudnia kell, hogy az információ az érdeklődés felkeltését, ne annak a befejezését jelentse. Végül van egy követelmény, amelyet valaki úgy fogalmazott meg, hogy az újságíró

ne tévessze össze saját könyökét az összes többi könyökökkel, lás-
sa az informáltságbeli, hozzáférésbeli különbségeket saját maga és
olvasói között, még akkor is, ha elképzelése nyilván olvasóinak a
saját tájékozottsági és ismeretszintjére való emelése.

A tegnap itt elhangzott előadások érintették egyfelől a mai
magyar politikai kultúra néhány kérdését, másfelől a politikai ak-
tivitás és a korszerű műveltség összefüggéseit. A magam részéről
most egyrészt a politikai műveltségnek a politikai kultúrához való
viszonyát szeretném megvizsgálni, másrészt tisztázni a tömeg-
kommunikációs rendszerben éppen az írott sajtó politikai sajtósze-
rűségét, szerepét a politikai műveltség fejlesztésében, gyarapítá-
sában.

Minthogy a politikai kultúra abban különbözik a közéleti kultu-
rától, hogy a hatalomgyakorlással kapcsolatos tevékenységet, ma-
gatartást jelent, elsősorban szervezeti magatartás kifejeződése, a
politikai műveltség alapvető követelménye az állam, a hatalom, a
politikai szervek rendeltetésének a politikai rendszer elemeiként
való megértése. Minthogy a hatalom "racionálisan aktív" szemé-
lyekre támaszkodik, vagyis olyanokra, akik a politikában aktívak,
informáltak a politikáról és hatással vannak rá, politikai művelt-
ségük, kulturájuk kialakítása az állam érdeke és feladata. Csak a
polgári társadalmak célja az állampolgárok konformitásának olyan
biztosítása, amely a politikai rendszerhez való különösebb meggyő-
ződés nélküli, megalkuvó alkalmazkodás.

Ha igaz, amit Szretykó György egyik tanulmányában fejteget,
hogy ti. a politikai kultúra belső elrendezését a kongitív, a norma-
tív és a magatartásbeli komponensek együttesen alkotják, akkor a
politikai műveltség a kognitív, tehát ismereti összetevőhöz kap-
csolódik leginkább. Az említett szerző szerint a kognitív komponens
a politikai és jogi ismereteket, attitűdöket, értékeket, a normatív
komponens a politikai, jogi és erkölcsi normákat, szokásokat és
hagyományokat foglalja magába, a magatartásbeli komponens az
előző komponensek kifejeződése, egyrészt a politikai és jogi véle-
ményekben, másrészt a politikai aktivitás, illetve inaktivitás
színtjén.

A politikai műveltség nélkülözhetetlen eleme, hogy a társadalom tagja rendelkezze politikai és jogi ismeretekkel, vagyis többé-kevésbé rendszerezett ismeretei és nézetei legyenek a társadalom politikai rendszere működési mechanizmusáról és fejlődésének törvényszerűségeiről, valamint az állampolgárok jogairól és kötelességeiről. Ebben a vonatkozásban a sajtó a közérthető, illusztrált és gyakorlatias ismeretterjesztés funkcióját töltheti be, hangsúlyozva egyebek között, hogy a politikai és jogi ismeretek alkotóelemei általános műveltségünknek is.

Ha igaz továbbá, amit a hazai politológiai kutatások kiderítettek, nevezetesen, hogy politikai és jogi ismeretszintünket nem elsősorban általános műveltségünk, iskolai végzettségünk határozza meg, hanem a társadalmi réteghelyzet, s hogy a politikai végzettség emelkedésével nem nő jelentősen a hallgatók politikai és jogi ismeretszintje, ami szükségképpen felveti a politikai oktatás hatékonyságának kérdését is, - akkor egyértelmű az írott sajtó felelősége és szerepe ezeknek a hiányosságoknak a megszüntetésében.

A sajtó az élet eleven ábrázolásától az elméleti tanulmányokig gazdag műfaji választékkal rendelkezik a politikai értékek bemutatására, megmagyarázására és elfogadtatására. Ha politikai értékeknek azokat a jelenségeket, tárgyakat nevezzük, amelyek az egyének által értékként fogalmazódnak meg, világosak a tömegkommunikációs ráhatás ilyen irányú lehetőségei. A sajtó hivatott elmélyülten megmagyarázni, mi az a politikai szabadság, miből áll annak a feltételrendszere, vagy ismertetni és elemezni például a történelmi és mozgalmi hagyományokat.

Amit a kognitív oldalról elmondtunk, egyáltalán nem jelenti, hogy a politikai műveltség és a sajtó feladatai szempontjából elhanyagolhatóbbak lennének a politikai kultúra normatív komponensei. Annyival is inkább, mert a politikai értékek normatív jelleggel is rendelkeznek. Bár politikai kulturánk strukturájában első helyen szerepelnek a pártélet lenini normái, nem mondható el, hogy sajtónk ezeket hazai viszonyokra alkalmazva ismertetné. Valamivel jobb a jogi normák népszerűsítése, itt viszont - különösen nemzetközi összevetésben - nem mutatunk rá elég határozottan, hogy a

jogi normák mindenütt az uralkodó osztály és rétegek érdekeinek jogszabály formájában rögzített kifejezői, de minden állampolgár számára kötelező jellegűek.

Ami az erkölcsi normákat illeti, ezeket általában nem jogszabályok rögzítik, hanem azok a közvélemény egyes részei által elfogadottak és támogatottak. Minthogy egy szocialista társadalomban egy időben megtalálhatók a kommunista, kispolgári, polgári, vallási és félféudális erkölcsi normák, a sajtónak ezek ismertetésén túl feladata az érvényesülési arányok olyan módosítása, amely a szocialista építés feladatainak kedvez. A tömegkommunikáció munkássainak tisztán kell látniuk, milyen funkciókat látnak el a politikai kultúra normái a szocialista társadalomban, milyen módon erősítik az alapvető társadalmi-politikai értékeket, milyen értékorientációt segítenek a társadalmi élet politikai szférájában, hogyan válnak értékelő kritériumaivá az állampolgárok politikai magatartásának.

A politikai kultúra magatartásbeli komponenseihez szokás sorolni a meggyőződést, a politikai és jogi véleményeket, a politikai aktivitást vagy éppen annak ilyen-olyan mértékű hiányát. Konkrét témák kapcsán még visszatérünk a meggyőződés befolyásolására, itt ennek különleges fontosságát kell hangsúlyoznunk. A meggyőződés szerkezetileg háromszintű: egyik eleme az ismeret, a másik a cél eléréséhez szükséges akarat, végül a harmadik a gyakorlati tevékenység, a cselekvés, amely szoros kapcsolatban áll az ember pszichikumával. A meggyőződés a politikai magatartás ösztönzője. Egyrészt politikai véleményekben, másrészt a politikai aktivitás szintjeiben mutatkozik meg.

A politikai véleményformálás, amely a sajtó egyik fő feladata, abból indul ki, hogy mindaz, ami az emberek számára meghatározott értéket jelent, értékelést kap, vagyis az emberek az értékekhez való viszonyukat értéktételekben fejezik ki. Az ilyen ítélet a vélemény. A sajtó mindenekelőtt témákat ad a vélemény kifejtéséhez, egyetértően vagy ellenkezéssel fogadott értéktételeivel szinte véleményalkotásra ösztönöz, ezáltal vitapartneré válik, az érték-hierarchiák magasabb szempontjainak helyességéről igyekszik meggyőzni olvasóit. A szemlélet kialakításával befolyásolja az akaratot és ezen keresztül a cselekvést, amelynek társadalmi jelentősé-

gét akkor is érzékeltetni hivatott, ha nem világrengető cselekvésekről, hanem az egyszerű ember hétköznapi cselekvéseiről van szó.

Mindeddig úgy tűnhetett, hogy csak a "vezetettek" politikai kulturájáról szólnunk. A politikai kultúra elemzői azonban, mint-hogy egyrészt a politikai kultúra elsősorban szervezeti magatartásokban fejeződik ki, másrészt pedig mivel a szervezetek működési mechanizmusában alá-fölérendeltségi viszonyok vannak, vizsgálják a politikai kultúra és a vezetési kultúra kölcsönös kapcsolatát is. Ez a politikai gyakorlat szintjén a vezetés módszereiben, stílusában nyilvánul meg. A szocialista társadalom politikai rendszere egész sor vezetési-irányítási funkciót tölt be, amelyek között szerepel a társadalmi feladatok és célok meghatározása, a társadalmi tevékenységek megszervezése a kitűzött célok megvalósítása érdekében, a társadalom politikai-ideológiai egységének erősítése, az értékek elosztása, - mind megannyi tevékenységi, közre- és együttműködési terület a sajtó számára, amely a szocializmus politikai rendszeréhez tartozónak érzi magát.

A politikai kultúra nemcsak a társadalom szorosabb értelemben vett politikai rendszerét érinti, hanem a gazdasági, a szociális, a jogi és erkölcsi szférát is. A politikai műveltség előfeltételez tehát gazdaságpolitikai, szociálpolitikai, sőt művelődéspolitikai ismereteket is, azok jogi és erkölcsi vonatkozásaival egyetemben. A sajtónak nemcsak látnia, hanem segítenie is kell a művelődés erkölcsi, világnézeti, életformaalakító szerepét, a gondolkodást és a magatartást formáló erejét.

A sajtó "nagyhatalom" - mondják sokan. Valóban, a világon ma 500 millió televíziós készülék van, hozzávetőleg 2 milliárd nézővel, 8200 napilap jelenik meg - némileg kisebb számú olvasóval. Hazánkban a lakosság 15%-a tekinthető újságolvasónak. Senki sem tudja, hogy milyen az aránya a spontán módon terjedő információnak, de szeretnénk hinni, hogy azt jelentősen befolyásolja az intézményesen terjedő információ. A spontán forma általában az információt átadó és befogadó közvetlen kapcsolatában valósul meg, de itt részben már megfogalmazódnak azok a tájékoztatási szükségle-

tek, amelyeket a megfelelő hivatalos intézményeknek ki kell elégtetniük. Ami az intézményes információterjesztést illeti, ez közvetetten valósul meg, egyebek között a tömegtájékoztató eszközök segítségével. Természetes, hogy az információterjesztés intézményes formája hat a spontán formára, meghatározhatja - pozitív és negatív értelemben - annak irányát, de ugyanakkor néha ellentmondásba is kerül vele. A sajtó szerepét is érinti ezzel összefüggésben az információhiány már említett problémája, nevezetesen az a kérdés, hogy adott esetben az emberek a megfelelő vagy nem a megfelelő információs forráshoz nyulnak-e, ami szorosan összefügg a sajtó erős vagy gyenge információtartalmával.

A szocialista sajtó a társadalom nevelésének, szervezésének, a bel- és külpolitika ideológiai biztosításának eszköze, az egész társadalom szószéke, a közvélemény érzékeny barométere. Országainkban igen fontosnak tekintik a tömegtájékoztató eszközökért, azok hatásáért viselt felelősséget, ami nem "kincstári szabványosítottságot" jelent, hanem hitelességet, megbízhatóságot, a valóság tükröztetését, kellően széles kommentálást, osztályalapon álló, pártos beállítást. Mindezt a korszerű politikai műveltségért, a magasabb politikai kultúráért.

Ismeretes, hogy a tőkés tömegtájékoztató irányítói elvetik az információterjesztésért viselt felelősség tételét. Ezt éppen a tömegtájékoztató eszközök nem állami jellegére hivatkozva teszik. A tömegtájékoztató eszközök magántulajdonosi jellege természetesen azzal jár, hogy az információt árunak tekintik, az információcserét pedig olyan folyamatnak, amely a piaci viszonyok alapján megy végbe, s ennek következtében az erkölcsi szempontból meglehetősen kétes tömegkulturális "termékek" jutnak exportelőnyhöz, amelyek a célországokban is a félműveltséget, a kávéházi filozófiát és tájékozottságot hivatottak divatossá tenni és erősíteni.

A felelősség elhárítása a tőkés tömegtájékoztató rendszerben természetesen nem jelenti azt, hogy ideológusaik és politikusaik lemondtak volna a sajtó irányításáról. Jó példa lehet erre a williamsburgi tőkés csucstalálkozó amerikai sajtóelőkészítése, amelynek keretében William Clark, Reagan elnök biztonsági ta-

nácsadója a kíváncsú ujságcimekig terjedően megtervezte a találkozóval kapcsolatos propagandamunkát. (Der Spiegel, 1984. 24. sz.)

Engedjék meg végezetül, hogy néhány szót szóljak az ideológiai harc kérdéseiről, amelyhez közvetlen köze van sajtónknak és amely érinti a tudatot, a meggyőződést, az aktivitást, tehát azokat a területeket, amelyek a politikai műveltség által meghatározottak.

Anélkül, hogy az ideológiai harc olyan egyéb területeit lebecsülnénk, mint a tudomány, a művészet és az irodalom, de akár a gazdaság és a technika is, meg kell vallanunk, hogy a tájékoztatáspolitikai és maga a tömegkommunikáció e harc első vonalában van, és velük szemben különösen kemények a követelmények. Természetes, hogy a nemzetközi és a belső helyzet nehezebbé válásával nehezebbé váltak a propaganda- és tájékoztató munka feltételei is. Immár nemcsak imperialista, hanem ultraradikális, álbaldali, maoista és "független" behatással is szembe kell néznünk. A sajtóban egyszerre kell eleget tenni a gyorsaság és a megbízhatóság, az alaposság és az operativitás követelményének, ami lehetetlen ideológiai szilárdság és rugalmasság, az új kérdések iránti fogékonyság és kezelési biztonság nélkül.

Tájékoztatásunknak mind több megelőző akcióhoz kell folyamodnia, ami prognosztikát és tervszerűséget igényel. Egyszerre kell tekintetbe vennünk a jelenlegi helyzetet és a perspektivákat, méghozzá mind a mi oldalunkon, mind pedig az ellenfél oldalán.

Ötvöznünk kell a pártosságot a tárgyyszerűséggel, nem erőszakot véve a tényeken, hanem a valóság tényleges, legmélyebb belső strukturáját megragadva. Az ilyen valóságfeltáró funkció minden szocialista elkötelezett ujságírónak, rendszerünk minden agitátorának és propagandistájának sajátja kell hogy legyen.

Felszínre kell hozni és a napi tömegtájékoztatásban is közzétételvé tenni az imperialista propaganda sztereotípjai mögött megbúvó ideológiai lényeket. Ha nem világítjuk meg például az emberi jogok vagy a pluralizmus fogalmával folytatott polgári szemfény-

vesztést, akkor tudati támaszpontot hagyunk az ellenséges propagandának saját közegünkben. De nem kisebb fontosságu az olyan fogalmak tisztázása - egyebek között a közvélemény politikai műveltsége érdekében - mint a konfrontáció, az államközi bizalom, az egyenlő biztonság, amelyek tisztázatlansága ideológiai űrt is hagy maga mögött.

Meggyőző tájékoztatás, amely nem csak az automatikusan egyetértőkre van tekintettel, könnyed, intelligens, biztos kezű érvelés, amely nem kelt ellenszenvet, őszinteség, amely a befogadó iránti megbecsüléssel párosul, - ezek azok a tartalmi és formai jegyek, amelyek tájékoztatáspolitikánkat hatékonyabbá tehetik az ideológiai harcban, társadalmunk politikai műveltségének emelésében.

Korábban nem egyszer érte a világszocializmust az a vád, hogy tulideologizálja a jelenségeket, a folyamatokat, a változások okait. Nyugat ugy ábrázolta magát, mintha a "dezideologizálás" hive lenne, mintha idegenkednék az ideológiai harctól, mintha a békés egymás mellett élést az ideológia területére is ki akarná terjeszteni. Fogalmazhatnék úgy, hogy amikor az enyhülési folyamat lefékeződött, Nyugat teljes lendülettel belevetette magát az ideológiai harcba. Valójában az történt, hogy Nyugat az ideológiai harcot ideológiai diverzióvá alakította, s bevont olyan területeket is, amelyeket korábban az enyhülés érintett - igaz, a világimperializmus számára igen hátrányos értelemben.

A Varsói Szerződés tagállamainak 1983 januári politikai nyilatkozata tartalmazta azt a fontos elvet, hogy a béke és a nemzetközi biztonság ügyéért viselt felelősség tudatában a szocialista országok politikájukban élesen elhatárolják az ideológiai kérdéseket a nemzetközi kapcsolatok problémáitól, ellenzik, hogy az ideológiai harc szférájába tartozó kérdéseket mesterségesen bevigyék a nemzetközi kapcsolatokba, zavarják velük a kölcsönösen elfogadható megoldások keresését, elsősorban a háboru elhárításának problémájára. Még világosabban fogalmazott Jurij Andropov, amikor hangsúlyozta, hogy a két társadalmi rendszer történelmi versengése, az eszmék harca teljesen törvényszerű jelenség, amely magából a szocializmus és a kapitalizmus létezésének tényéből ered.

"Határozottan ellene vagyunk azonban annak - mondotta -, hogy ez a történelmi szembenállás a békés együttműködés szűkítésére irányuljon, és még inkább annak, hogy az atomháború sikjára tere-
lődjék."

Most, amikor a Ronald Reagan által meghirdetett keresztes-hadjáratban mind nagyobb szerepet kap a "lélektani hadviselés" a világszocializmus ellen, társadalmunk politikai műveltségének fontos része az ideológia helyének, érvényesülési körének helyes látása, az ideológiai harc megértése, megértetése, amiben az írott sajtónak állandó és operatív, tartalmi és módszertani feladatai vannak. Felismerve, hogy meggyőzni könnyebb, mint más be-
látásra bírni, higgadt elvszerűséggel a másik fél vagdalkozásaival szemben, határozottsággal, méltósággal, nem engedve a provokációknak - sajtónk igyekszik kivenni részét a közművelődés politikai célkitűzéseinek megvalósításából.